

DELOVANJE GOSPODARSTVA MED NARODNOOSVOBODILNO VOJNO
1941–1945 NA ŽIROVSKEM

Kot se nobena vojska ne more uspešno boriti brez dobre oskrbe ne le z orožjem, ampak tudi s prehrano in razno opremo, tudi partizanski borci v narodnoosvobodilni vojni ne bi mogli uspešno vztrajati v boju z odlično opremljeno okupacijsko vojsko in njihovimi sodelavci brez izdatne pomoči pristašev Osvobodilne fronte. Zato je bila pomoč gospodarskih komisij OF na Žirovskem, ki so oskrbovale z vsem potrebnim zlasti borce, po potrebi tudi prebivalstvo, izredno pomembna.

Da bi lahko bolje ocenili, kakšne so bile dejanske možnosti te pomoči s strani gospodarskih komisij v vojnem času, na kratko predstavljamo gospodarsko obrtno dejavnost na Žirovskem pred drugo svetovno vojno.

Na Žirovskem je bila izredno razvita čevljarstva obrt. Večje obratovalnice z večjim številom zaposlenih so bile: Čizmarska, Postolarska, Sora in Gospodarska zadruha v Stari vasi, čevljarstvo Antona Gantarja v Novi vasi, Ivana Zajca v Stari vasi in Jožeta Mačka v Žireh. Bilo je več čevljarskih mojstrov, ki so imeli manj zaposlenih, pa jih ne bom našteval.

Poleg razvite čevljarstva obrti so bile v Žireh tudi tri usnjarske: Usnjarska zadruga delavska družba Žiri v Stari vasi ter samostojna obrtniška usnjarska Milan Dolenc v Stari vasi in Tomaž Šorli na Selu.

Kovaško obrt so imeli Ignac Stanovnik, Janko Starman in Peternel v Žireh, Janez More na Dobračevi ter Janez Poljanšek, Anton Burnik in Franc Starman na Selu.

Mehanični delavnici sta imela Tomaž Cepin v Brekovici in njegov sin Janko Cepin v Stari vasi, kleparstvo pa Albin Čadež v Stari vasi.

Mizarski obrtniki so bili: Franc Potočnik in Janez Žust na Dobračevi, Jakob Demšar v Stari vasi, Matija Cankar in Franc Miklavčič na Selu.

Kolarsko obrt je opravljal Franc Dolenc v Žireh, žagarsko obrt pa Lojze Gantar v Brekovici ter Marija Novak v Žireh in Matija Cankar na Selu.

Izdelovalca opeke sta bila Matevž Žakelj v Novi vasi in Luka Lazar v Stari vasi.

Krojaško obrt so opravljali Franc Pertot, Ivan Rink in Ivan Šinkovec v Žireh ter Rudolf Bačnar, Leopold Oblak in Rupert Gantar v Stari vasi, šiviljsko pa Marija Ponomarenko in Cilka Poljanšek v Žireh ter Marija Kokelj na Dobračevi.

Trgovine z mešanim blagom so vodili: Janko Erznožnik, Franc in Valentina Bizjak, Zorko Kržišnik, Filip Potočnik, Anton Primožič, Leopoldina Grošelj v Žireh, Martina Seljak v Stari vasi, Zofija Bogataj in Frančiška Rupert v Novi vasi ter Marija Zajc na Dobračevi in Frančiška Grošelj na Selu.

Pekarne so imeli Terezija Volf, Ana Primožič in Matevž Šorli v Žireh ter Franc Rupert v Novi vasi.

Mesarije so imeli Andrej Kolenc in Vinko Demšar v Žireh, Vinko Demšar v Stari vasi in Franc Seljak na Dobračevi.

Mline so imeli Viktor Strel v Žireh, Alojz Gantar v Brekovicah, Maks Bogataj v Novi vasi in Franc Poljanšek na Selu.

Mlekarna je bila ena – Zadržna mlekarna Žiri s sedežem v Stari vasi.

Gostilne so vodili Matija Jurca iz Brekovic, Ivan Kavčič, Marija Ovsenk, Frančiška Lenger, Frančiška Kavčič, Anton Beovič in Filip Potočnik v Žireh; Alojz Gostiša, Vinko Demšar v Stari vasi; Vinko Žakelj in Amalija Mlinar v Račevi; Ivan Blažič in Terezija Blažič na Dobračevi ter Katarina Bogataj in Marija Poljanšek na Selu.

Iz navedenih podatkov je razvidno, da je bila pred drugo svetovno vojno obrt na Žirovskem zadovoljivo razvita. Vse to je omogočilo, da se je ta dejavnost s kmetijstvom aktivno in organizirano vključila v Osvobodilno fronto, ko je kraj zasedel nemški okupator.

Uspešno oskrbovanje na Žirovskem je slonelo predvsem na kmetijstvu. Kmetje so s skrbno obdelavo zemlje z vsemi agrarnimi pridelki in živinorejo prevzeli oskrbo partizanskih enot in prebivalstva. Uspeh je bil zagotovljen, ker so bili kmetje vneti pristaši Osvobodilne fronte. Znano je, da je večino partizanskih enot na tem območju sestavljala kmečka mladina oziroma njeno prebivalstvo.

Priprave za zbiranje materialnih sredstev in živeža za partizanske enote je izvajal odbor Osvobodilne fronte, ki je deloval na Žirovskem od začetka septembra 1941. Delo se je posebno stopnjevalo spomladi 1942, ko je v Žirovskem vrhu pogosto taborila Poljanska četa Gorenjskega odreda.

Glavna postojanka za zbiranje materiala in živeža je bila v začetku pri kmetu Vincencu Justinu, Merlaku, v Žirovskem vrhu. Ker se je delalo vse v strogi tajnosti, je kmetija dobila ilegalno ime »Jazbec«. Dosti zbranega materiala je Merlak sam zvozil iz doline na svoj dom, pomagali pa so mu nekateri kmetje iz doline, ki so prevažali les iz Žirovskega vrha.

Živež in drugi material se je večinoma zbiral pri trgovcu Filipu Potočniku, kleparju Albinu Čadežu in v drugih postojankah Osvobodilne fronte na Žirovskem. Delovanje aktivistov je bilo usmerjeno v vse plasti prebivalstva, posebno še med vodilne člane čevljarskih zadrug, ki so oskrbovale partizane s kvalitetno obutvijo. Kot izredno dejavne velja omeniti Pavla Zajca in Leandra Mlinarja iz Žirov ter vodstvo Čizmarske zadruge v Stari vasi.

Ko je začetku januarja 1943 odšla iz Žirov v partizane večja skupina regrutov, so jih prav imenovani oskrbeli s primerno obutvijo. Pri opremljanju so sodelovali nekateri krojači in posamezniki, ki so skupino primerno oborožili. Z naraščanjem števila partizanskih enot so bile potrebe za oskrbo vedno večje. Pri oskrbovanju so bili posebno dejavni Filip Potočnik, Albin Čadež, Jože Kavčič, Lojze Dolinar, Rado Kosmač, Leander Mlinar, Pavle Zajc, Franc Giacomelli in drugi. Preskrba je zadovoljivo uspevala vse do nemške ofenzive na Žirovski vrh 2. avgusta 1943. Po porazu, ki ga je tedaj doživelo, si je gorenjsko partizanstvo kmalu opomoglo. Partizanske enote so se številčno krepile, tako da so morali Nemci pod pritiskom teh enot 23. oktobra 1943 zapustiti Žiri. Po njihovem odhodu je tu nastalo prvo osvobodeno ozemlje na Gorenjskem. Poleg drugih organov oblasti je bila na Žirovskem ustanovljena gospodarska komisija (GK) za rajon Žiri, pozneje okraj Žiri in končno okraj Žiri-Ledine.

Naloga gospodarske komisije je bila, da po umiku Nemcev organizira gospodarstvo in oskrbo prebivalstva, ki samo ni pridelovalo živeža. Organizirane so bile razne dejavnosti. Delovale so usnjarna in čevljarske delavnice. Izvedli so popis živine in dobrin za oskrbo prebivalstva, zalednih in rednih partizanskih enot, kadar bi se zadrževale na Žirovskem.

Predstavniki gospodarske komisije. Z leve Maks Majnik-Majski, Franc Rozman-Cvetan, Jože Kavčič-Miklavž (Foto: Jože Filipič, leta 1944)

Za prvega načelnika GK je bil imenovan Filip Potočnik, trgovec iz Stare vasi, ki je bil kmalu zatem imenovan za načelnika GK škofjeloškega okrožja. To delo je opravljal vse do svoje smrti 11. junija 1944, ko so ga domobranci ustrelili v Martinj vrhu v Selški dolini. (Podrobnosti o tem glej v knjigi Jože Vidic: *Zločin pri Lenartu*, leto 1973.)

Na Žirovskem je delo GK prevzel Adolf Grošelj-Adam, Lustikov iz Stare vasi. Tudi njega je ubila domobranska patrulja 14. junija 1944 pri Grudnu v Koprivniku. Tega dne je prišla v Koprivnik iz Mrzlega vrha patrulja domobrancev iz postojanke Gore nad Idrijo. V patrulji so bili štirje domačini, ki jih je vodil komandant postojanke Franc Kranjc, Šurkov, iz Sela. Pri Grudnu so presenetili tri partizanske aktiviste in ustrelili Adolfa Grošlja. (Podatke glej Jože Vidic: *Sedem krst za Ronkarjevo družino* 1978/283.) Grošelj je bil kot poklicni trgovec več svojega dela in je zato komisijo vodil zelo uspešno.

Po njegovi smrti je mesto načelnika gospodarske komisije prevzel čevljar Maks Majnik-Majski z Dobračeve. Tudi on je vodil komisijo zelo uspešno. Takrat, v najtežjem času, so namreč osvobojeno ozemlje stalno ogrožali domobranci. Vdirali so iz utrjenih okoliških postojank na obrobju Polhograjskih Dolomitov v Žirovsko kotlino, pri tem ropali in ubijali. Žiri so bile zato tedaj tako materialno kot v živežu izčrpane. Tudi Maksu Majniku-Majskemu usoda ni prizanesla. V zadnji nemški ofenzivi so ga 22. marca 1945 na Ledinici ujeli domobranci. Odvedli so ga v postojanko Rovte in ga 24. marca 1945 zverinsko ubili na Lomu pod Rovtami. Poleg njega so tedaj ubili še dva partizana.

Majski je v narodnoosvobodilni vojni za Žiri dal velik prispevek, o čemer priča arhiv gospodarske komisije Žiri na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Okrajna gospodarska komisija je namreč komisiji škofjeloškega okrožja pošiljala redna tedenska poročila o opravljenem delu in vsakih štirinajst dni finančno poročilo.

Dne 8. julija 1944 je poročala: *Trenutno je v okraju 11 vaških odborov. Vsak vaški odbor šteje tri člane. Delo vaških GK ogrožajo četniki in belogardisti, ki pogosto upadajo v vasi.*

Okraj ima čevljarstvo delavnico, ki opravlja delo za civilno prebivalstvo, dva delavca pa delata za terenske aktiviste in zaledne partizanske enote. V preteklem mesecu je bilo za civilno prebivalstvo izdelanih 22 parov čevljev in popravljenih 14 parov. Med prebivalstvo smo razdelili 622 kg moke, 116 kg kaše, ješprenja, fižola in 46 kg maščob ter več drugega materiala.

Mesarija je prebivalstvu razdelila 1085 kg mesa in 166 kg borcev na terenu. Skupaj 1255 kg. Živino in meso je na kmetih zelo težko dobiti, zato se poslužujemo prisilnih odkupov. Vzrok temu je, da je okraj reven in izčrpan.

Okrajna komisija upravlja in obdeluje posestvo Telban v Podjelovem Brdu. V okraju je tudi pet manjših posestev, ki so jih lastniki zapustili. Ta posestva smo dali začasno v najem najbolj revnim prebivalcem, da se s tem preživljajo.

Okrajna gospodarska komisija, načelnik MAJSKI

V tedenskem poročilu 6. septembra 1944, iz katerega je razviden precejšen napredek in uspeh pri delu, poroča:

1. a) *Okraj obsega 23 vasi in šteje okrog sedem tisoč prebivalcev.*
b) *vaških gospodarskih odborov je 19, v katerih dela 57 odbornikov, od tega 19 žensk.*
c) *Vaški odbori se sestajajo tedensko. V par odborih je delo zelo težko, ker so vasi v bližini belogardističnih postojank.*
2. a) *Okrajna gospodarska komisija ima sedem članov, od tega pet moških in dve ženski ter administratorja in kurirja.*
b) *Načelnik je Majski, člani Dorče, Gašper, Neto, Miklavž, Pepca in Stana. V partizanski ilegali je Majski, ostali so na pol v ilegali.*
c) *V preteklem letu je imela komisija sejo. Udeležili smo se tudi mitinga, na katerem je Majski tolmačil prebivalcem domači gospodarski in zunanjepolitični položaj.*
d) *Za boljše delovanje komisija apelira na okrožno komisijo, naj pride kdo na obisk z novimi navodili, da bo delo oživeło.*
3. a) *Okraj ima delavnice: dve strojarni, ki delata za vojsko. Zaposlenih je pet delavcev. Eno čevljarstvo delavnico, ki dela za civilno prebivalstvo, dve čevljarstvi delavnici, ki delata za potrebe terena in zalednih partizanskih enot. V delavnicah dela pet delavcev.*
Dve mesariji, v katerih delajo trije mesarji. Poleg naštetih delata še dve zasebni krojaški in mizarstvi delavnici.
4. *Večjih skladišč v okraju nimamo. Nabrano blago hranimo v zasebnih hišah.*
5. a) *Gospodarsko stanje je šibko in izčrpano. Kraj je pasiven. Prebivalstvo občuti, da nima živilskih kart.*
b) *Za pojačanje gospodarstva je nujno, da se okraju dodeli nekaj živine za obnovo živinoreje in kmetijstva. Težave nastajajo, ker ni umetnih gnojil.*

6. a) *Trenutno stikov z vojsko nimamo, ker se že dalj časa ne zadržujejo na našem terenu.*

Za gospodarsko komisijo MAJSKI

Delo gospodarske komisije so na osvobojenem ozemlju Žirovske kotline ovirali domobranci, ki so pogosto s pomočjo nemškega okupatorja vdirali na osvobojeno ozemlje iz okoliških utrjenih postojank. Ob vdorih so večkrat oropali strojno, čevljarske delavnice, terorizirali prebivalce in prenekateri odvedli s seboj v zapore. Vdori so navadno prenehali, kadar so partizanske enote 9. korpusa zasedle okoliške hribe nad kotlino.

Zanimive so nabiralne pole prispevkov in davkov, ki so jih mesečno pobirali vaški odbori Osvobodilne fronte. Navajam dva konkretna primera. Po podatkih v nabiralni poli v vasi Dobračeva z dne 27. decembra 1944 je bilo pri 27 posestnikih zbranih 208 RM.

Po podatkih v nabiralni poli v vasi Ledinica z dne 19. februarja 1945 je bilo pri 15 posestnikih zbranih 73 RM. Treba je pripomniti, da je vsak, ki je dal prispevek, polo lastnoročno podpisal.

Zanimivo je tudi poročilo, ki ga je dne 25. februarja 1945 lastnoročno napisal moj oče Tomaž Mrovlje kot sekretar vaškega odbora OF in član vaše gospodarske komisije za vas Ledinico, Jarčjo dolino in Selo. Pripomniti velja, da se je takrat na tem območju zadrževala XXXI. divizija IX. korpusa.

Poročilo se glasi:

Vaški OF odbor za Ledinco, Jarčjo dolino in Selo.

Poročilo za mesec februar 25. 2. 1945.

Denarno poročilo:

<i>Davkov se je nabralo v znesku</i>	<i>250,50 RM</i>
<i>Prostovoljni prispevki</i>	<i>97,35 RM</i>
<i>Skupaj</i>	<i>357,85 RM in 29 lir</i>
<i>Podpor se je razdelilo</i>	<i>320,00 RM</i>
<i>Ostane v blagajni</i>	<i>37,85 RM</i>
<i>Od meseca januarja je ostalo</i>	<i>657,70 RM in 10 lir</i>
<i>Ostane v blagajni</i>	<i>695,55 RM in 39 lir</i>
<i>S poročilom dostavljam</i>	<i>600,00 RM in 39 lir</i>
<i>Ostane v blagajni</i>	<i>95,55 RM</i>

Blagovno poročilo:

Od 17. januarja do 25. februarja 1945 je naš OF odbor oddal naši vojski na terenu naslednji material:

<i>Živine</i>	<i>22 glav</i>
<i>Krompirja</i>	<i>4.974 kg</i>
<i>Repe in korenja</i>	<i>2.225 kg</i>
<i>Fižola</i>	<i>186 kg</i>
<i>Koruze</i>	<i>250 kg</i>
<i>Slanine</i>	<i>10 kg</i>
<i>Sena</i>	<i>500 kg</i>

Podpis: sekretar OF Tomaž Mrovlje

S tem sem predstavil nekaj poročil gospodarske komisije Žiri, ki so v izvirniku ohranjena v fasciklu št. 687 na Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v

Filip Potočnik

Adolf Grošelj-Adam

Ljubljani. V zapisnikih sej gospodarske komisije Žiri so prisotni na seji zapisani z ilegalnimi imeni. Ugotovil sem, da so bili člani okrajne gospodarske komisije (nekateri le občasno) od leta 1943 do osvoboditve naslednji:

Filip Potočnik, trgovec v Stari vasi, Žiri, načelnik GK;

Adolf Grošelj-Adam, trgovski pomočnik v Stari vasi, Žiri, načelnik GK;

Maks Majnik-Majski, čevljarški pomočnik z Dobračeve, načelnik GK;

Jože Kržišnik-Dorče, kmet iz Jarčje doline, član komisije;

Zofija Bogataj-Pepca, trgovka v Novi vasi, član komisije;

Jože Kavčič-Miklavž, trgovec s čipkami, Nova vas, ekonom GK;

Feliks Mrovlje-Luka, pekovski pomočnik, Zabrežnik, član komisije;

Edvard Dolinar-Abraham, krojač v Koritah, član komisije;

Helena Mrovlje-Stana kmečka hči, član komisije;

Pavel Kosmač-Miha, kmet v Krnicah, član komisije;

Andrej Eržen-Melhior, kočar iz Hobovš, član komisije;

Ivan Šumandel-Neto, finančni uslužbenec, administrator komisije;

»Gašper«, imenovanega mi ni uspelo identificirati. Pri gospodarski komisiji je odgovarjal za delo v vasi Hobovše, Nova in Stara Oselica ter Podjelovo Brdo. Obstaja možnost, da je bil to Andrej Eržen-Melhior, ki je imel v začetnem obdobju ilegalno ime Gašper.

Iz tedenskega poročila okrajne gospodarske komisije z dne 6. septembra 1944 je razvidno, da je delovalo takrat v okraju Žiri – Ledine 19 vaških odborov s 57 odborniki, ki so vestno izpolnjevali naloge, čeprav so bili stalno izpostavljeni velikim nevarnostim. Prav zato ne bom predstavil vaških odborov, temveč le tiste odbornike, ki so v svoji delovni vnemi za narodnoosvobodilno gibanje izgubili svoja življenja. Poleg že navedenih padlih načelnikov gospodarske komisije okraja Filipa Potočnika, Adolfa Grošlja in Maksa Majnika so izgubili življenje še naslednji:

Vincenc Justin, Merlak, rojen 1911, kmet v Žirovskem vrhu. Dne 2. decembra 1943 so ga na domu z več kurirji aretirali domobranci iz Šentjošta. Odpeljali so ga v zapore na Vrhniki, kjer so ga izročili Nemcem. Dne 8. februarja

1945 so ga Nemci ustrelili kot talca v Kamnitniku pri Škofji Loki. Bil je sodelavec narodnoosvobodilnega gibanja od leta 1942.

J o ž e R i h t a r š i č, rojen 1913 na Trebiji, čevljarski pomočnik, poročen v Stari vasi pri Žireh. Kot partizan aktivist je bil 24. februarja 1944 ustreljen od

Jože Rihtaršič

Vincenc Justin

kvislinške domobranske patrulje iz Treh Kraljev v hiši kmeta Janeza Jereba, Loščarja v Žirovskem vrhu. Prej je delal kot čevljar za gospodarsko komisijo.

J a n e z J e r e b, po domače Loščar, rojen 1906, kmet v Žirovskem vrhu. Dne 3. aprila 1944 ga je aretirala domobranska patrulja iz Lučin. Izročili so ga Nemcem. Zaprt je bil v Begunjah na Gorenjskem, kasneje odpeljan v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer je umrl.

E d v a r d D o l i n a r - A b r a h a m, rojen 1907, krojač v Koritih. Ujet kot partizan od domobrancev 22. marca 1945 na Ledinici pri Žireh. Domobranci so ga izročili Nemcem, ki so ga kot talca ustrelili v Crngrobu pri Škofji Loki. Bil je član okrajnega odbora OF in gospodarske komisije.

I v a n K a v č i č - B i r t, rojen 1903 na Vrsniku, gostilničar. V partizane je stopil 18. februarja 1943, kasneje je delal kot partizanski aktivist v okraju

Ivan Kavčič

Anton Beovič

Žiri-Ledine. Zaradi izdajstva ga je 22. julija 1944 doma aretirala kvislinška domobranska patrulja iz Veharš, ki so imeli postojanko pri kmetu na Mravljšču. Odvedli so ga s seboj in ga istega dne utopili v grapi potoka Črna, ne daleč od mlina, kjer so ga mrtvega našli prebivalci.

Anton Beovič, rojen 1907 v Gatah pri Splitu, gostilničar v Žireh. Bil je odbornik vaše gospodarske komisije v Žireh. Pri opravljanju tega dela ga je ujela patrulja domobrancev iz postojanke Vrh Treh kraljev. Odvedli so ga v zapore domobranske postojanke v Rovte. Dne 10. marca 1944 so ga skupaj s Tilko Sedej iz Vrsnika umorili v Sivčevem gozdu pod Rovtami.

Albin Čadež, rojen 1903 v Poljanah, kleparski mojster v Žireh. Bil je med prvimi odborniki OF v Žireh. Vnet zbiralec živeža in materiala za partizane.

Albin Čadež

Janez Jereb

Padel v partizanih 17. novembra 1943 v veliki nemški ofenzivi v dolini Kopačnice pod Blegošem.

Gotovo sem kakšno žrtev, ki je sodelovala pri gospodarski komisiji okraja Žiri, spregledal. Od desetih žrtev so eno ubili Nemci, drugi pa so bili žrtve domačih kvislingov – domobrancev.

Viri

Vinko Govekar: Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem, *LR* 13, 1966, str. 11.

IZDG Ljubljana: fascikel 687, izvirna poročila in zapisniki.

Rado Zakonjšek: *Partizanski kurirji* (Vincenc Justin) leto 1985, str. 543.

Jože Vidic: *Zločin pri Lenartu* (Filip Potočnik) leto 1973.

Jože Vidic: *Sedem krst za Ronkarjevo družino* (Adolf Grošelj) leto 1978, str. 283.

Gorenjski muzej Kranj: Biografije s fotografijami članov padlih članov gospodarskih komisij.

Muzej Idrija: Biografija s fotografijo za Ivana Kavčiča in Edvarda Dolinarja.

Marija Stanonik: Zgodovina žirovskega čevljarstva *LR* 18, 1971, str. 128.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Škofja Loka: Šolska kronika Račeva – Jože Rihtaršič.

Janko Mrovlje: Žrtve zadnje nemške ofenzive na Žirovskem (Maks Majnik, Edvard Dolinar, *ŽO* 15, 1989, str. 123.

Vincencij Demšar: Žrtve narodnoosvobodilne vojne iz občine Škofja Loka *LR* 22, 1975, str. 175.